

Світлана Совгіра

ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ ПРИРОДООХОРОННОЇ РОБОТИ

Розглянуто проблеми впровадження ефективних форм природоохоронної роботи у практику навчальних закладів. Доведено ефективність технології проектної природоохоронної діяльності

Ключові слова: природоохоронна робота, технологія природоохоронної діяльності, форми природоохоронної роботи

Проблеми стану довкілля, його погіршення, необхідність активізації діяльності щодо зниження антропогенного навантаження на природне середовища сьогодні є актуальними та обговорюваними на різних щаблях.

У наш час відбувається пошук напрямів вирішення екологічних проблем, шляхів гармонізації відносин суспільства, людини й природи, що залежить від активності у здійсненні природоохоронних заходів. Наразі прийнято Земельний (1992), Лісовий (1994), Водний (1995) кодекси, низка законів про раціональне використання та охорону природи в Україні, а саме «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991), «Про екологічну експертизу» (1995) та ін., розроблено проект Стратегії національної екологічної політики на період до 2020 р.

Одним з підходів до розв'язання цієї проблеми є природоохоронна робота, яка спрямована на зміну стратегії у визначенні мети, шляхів і методів розвитку цивілізації як необхідного чинника виживання людства в умовах екологічної кризи. У контексті підготовки до здійснення природоохоронної роботи важливо виховати, насамперед в учнівській молоді, ціннісне ставлення до навколишнього природного середовища на основі знання законів природи, відповідно до логіки природних процесів. Особлива роль у цьому належить учителеві, який має цілеспрямовано виховувати екологічно грамотних і відповідальних людей. Відповідно й сам учитель повинен мати погляди та переконання щодо необхідності гармонійної єдності людини й природи на основі здійснення природоохоронної роботи.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать про наявні можливості для здійснення природоохоронної роботи учнівською молоддю: у сім'ї, дитячому садку (Є. Андреева, Т. Дубиніна, Г. Марочко, Н. Старосельцева, В. Стрельцова, М. Стельмахович). у початковій школі (О. Біда, К. Гуз, В. Ільченко, Н. Коваль, Л. Шаповал); в основній школі (Н. Дуденко, Л. Корміна, О. Лабезна, Г. Пустовіт, Н. Пустовіт); у старшій школі (В. Єрмолаєва, О. Єресько, В. Каленська). Науковці акцентують увагу на необхідності вироблення у молоді навичок бережливого використання природних ресурсів на основі розроблення й упровадження нових природоохоронних технологій, шляхів їх упровадження та активної участі у практичній природоохоронній роботі.

Мета дослідження – розглянути ефективні форми природоохоронних робіт, технологічні аспекти природоохоронних проектів.

В історичному аспекті у розрізі проблеми здійснення природоохоронної роботи досить показовими є дослідження Л. Шаповал «Підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів України до природоохоронної роботи в школі (50-80-ті рр. ХХ ст.)» (2000) та І. Костицької «Проблеми екологічної освіти в педагогічній теорії і практиці роботи шкіл України (1970-1990 рр.)» (1995).

Л. Шаповал встановлено, що найбільш педагогічно корисними формами і методами навчальної та позанавчальної практичної роботи у 50-60-ті роки ХХ століття були навчальні екскурсії, діяльність первинних організацій товариств охорони природи і відділень охорони природи факультетів громадських професій. У 70-80 роки – комплексні польові практики, діяльність народних університетів охорони природи, загонів, дружин і клубів охорони природи. Провідними напрямками природоохоронної роботи були: агітаційно-пропагандистська і практична робота у галузі охорони навколишнього середовища та відновлення природних ресурсів, дослідницька і громадсько-педагогічна діяльність, спрямована на формування відповідального ставлення до природи та раціонального

природокористування [10]. Автор робить слушний висновок про необхідність більш широкого використання природоохоронної роботи у навчальних закладах.

Досліджуючи процес становлення екологічної освіти в Україні у 70-90 роках ХХ століття, І. Костицька зазначає, що «позитивною світовою тенденцією, а, отже, і перспективою подальшого розвитку екологічної освіти в Україні є якнайширше введення екологічних знань до курсів навчальних предметів з одночасним посиленням їх практичної спрямованості в різноманітних формах» [6, с.162].

Автор робить узагальнюючий висновок про необхідність подальшого вивчення багатьох аспектів проблеми: розкриття педагогічних умов, що дають змогу включити формування відповідального ставлення до навколишнього середовища у цілісному навчальному процесі [6, с.167-168].

Дослідження Л. Шаповал та І. Костицької показали, що в Україні існує позитивний еколого-педагогічний досвід у формуванні відповідального ставлення особистості до природи, але виокремлюються і невирішені проблеми, до яких відносимо: необхідність формування у особистості поглядів на відносини людини і природи на основі здійснення природоохоронної роботи.

Практичній діяльності в галузі охорони навколишньої природи у загальноосвітній школі присвячено праці В. Вербицького, А. Захлебного, І. Зверева, Г. Пустовіта [1; 3; 4; 7].

Виникла необхідність широкого впровадження природоохоронної роботи у практику навчальних закладів. У цьому контексті С. Горбулінська, І. Зверев, І. Кобиляцький, В. Обозний, Є. Сластьоніна пропонують для подолання утилітарного ставлення до природи збільшити дієвий підхід до збереження навколишнього середовища та вважають, що практична діяльність формує активне ставлення до навколишнього середовища, перетворює здобуті в процесі пошуку знання на переконання [2; 4; 5; 8; 9].

Виникає питання про реальну участь учнів у природоохоронних заходах.

Природоохоронні заходи можуть проводитися у вигляді агітаційної, пропагандистської та практичної роботи у таких формах:

- акції (День Землі, «Марш парків», «Ліси для нащадків», «Не рубай ялинку», «Первоцвіт», «Парад квітів біля школи», «Великий зимовий облік птахів», «Птах року», «День зустрічі птахів», «День захисту тварин», «Чисте місто – чиста совість», «Здоров'я людини та довкілля»);

- конкурси («До чистих джерел», «Мій дім – Земля», «Вчимося заповідувати», «Національне дерево України», «Галерея кімнатних рослин», «Здорова планета – здоровий ти!», «Intel-Еко Україна», «На кращу навчальну екологічну стежину», конкурс проектів озеленення інтер'єру та ландшафтного дизайну позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів, екологічної просвіти загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, плакатів, фотографій на еколого-природоохоронну тематику);

- фестивалі («Свіжий вітер», «В об'єктиві натураліста»);

- виставки («Новорічний подарунок», «Щедрість рідної землі», «Екологія», фотовиставка);

- тижні екології (юних раціоналізаторів та винахідників «Природа–людина–виробництво–екологія», хімії та екології);

- чемпіонати (екологічного «Брейн-рингу», інформаційних технологій «Екософт»);

- експедиції (річками України, «Моя Батьківщина – Україна»);

- походи (з дослідження малих річок і водойм, «Біоцит»);

- радикальні природоохоронні технології (захист природних екосистем, природоохоронні заходи в населених пунктах, попередження негативних наслідків неліцензованої рекреації, тощо).

Технологія проектної діяльності вважається однією з перспективних форм природоохоронних робіт, що створює умови для творчої самореалізації молоді, підвищує мотивацію для здійснення природоохоронної роботи.

Ефективність проектної діяльності полягає ще й у тому, що метод проектів дозволяє швидко й оперативно скласти уявлення про критерії

якісної роботи. Серед цих критеріїв педагогам варто звернути увагу на такі: усвідомлення теми проекту; чітке планування ходу проекту; прояв активності, ініціативи; використання досвіду розв'язання проблеми, досвіду соціального та громадського життя; презентація своїх досягнень; врахування помилок, оцінка діяльності.

Важливо, щоб тематика проектів ґрунтувалась на тих проблемах місцевості, які зможуть реально вирішити школярі, розв'язувати їх за участю педагогів або ж самостійно. Тривалість проектів може бути різною. Усе залежатиме від проблеми, мети, завдань проекту та ходу його реалізації.

Природоохоронними проектами в Україні визнано: «Зелений паросток майбутнього», «Збережемо рідну землю!», «Оптимізація озеленення території навчальних закладів», проект природоохоронного промо (Зелений PR-проект).

В основі загальнодержавного проекту «Зелений паросток майбутнього» (згідно Указу Президента України від 1.04.2005р. №571/2005 «Про Всеукраїнську акцію «Зелений паросток майбутнього») міститься ідея організації заходів з благоустрою населених пунктів та прилеглих територій, очищення акваторій, збереження природоохоронних територій, заповідних та інших особливо цінних об'єктів, здійснення екологічного виховання та, зокрема, формування у юних громадян таких якостей, як почуття соціальної відповідальності, небайдужості, прагнення до активних дій з впорядкування і оздоровлення довкілля.

Проектом передбачено наступні заходи:

- впорядкування та благоустрою територій довкола навчальних закладів; вулиць міст, сільських населених пунктів засобами «трудових десантів», операцій з прибирання та вивезення сміття, ліквідації стихійних сміттєзвалищ;

- очищення та впорядкування водних джерел і прибережних смуг;

- прибирання парків, скверів, зелених насаджень в населених пунктах та їх околицях;

– збереження природо-заповідних та інших особливо цінних об'єктів.

Проект «Зелений паросток майбутнього» здійснюється через проведення акцій: «Чисте подвір'я», «Жива зелена хвиля подвір'я», «Лісам, паркам, скверам – бути чистими», «Чисті прибережні смуги – живі водні плеса і джерела».

Цілісною програмою проекту «Збережемо рідну землю!» є перспективне планування, що охоплює ряд природоохоронних акцій: «Наша допомога птахам», «Зустріч птахів», «Мій голос я віддаю на захист природи», «Моя планета – Земля», «Збережи ялинку», «Первоцвіт» Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта», в рамках конкурсу «Збережи та нагодуй птахів», який проходить в рамках загальноукраїнської програми «Збережи світ навколо» Міжнародної громадської організації «Асоціація «Суспільство і тварини», в рамках акції «Зимовий облік птахів» та акції «Весна прийшла» національної громадської природоохоронної організації – Українського товариства охорони птахів.

Метою проекту «Оптимізація озеленення території навчальних закладів» є аналіз сучасного стану і перспективних можливостей впровадження принципів ландшафтного будівництва та елементів садово-паркового мистецтва в озелененні території навчального закладу на основі використання місцевого досвіду інтродукції деревних рослин.

Завдання цього проекту передбачає:

- здійснення ретельної інвентаризації насаджень території навчально-виховного закладу (заповнення інвентаризаційної картки та анкети);
- ознайомлення з асортиментом посадкового матеріалу (під час проведення екскурсій, походів; опрацювання каталогів, прайсів тощо);
- ознайомлення із науковими принципами та елементами ландшафтного дизайну, садово-паркового мистецтва, які доцільно використати на пришкольній території (ландшафтні групи, бордюри, кам'яністі гірки тощо);
- розробка проекту (реконструкції або створення) шкільного дендрарію;

– вибір і планування земельної ділянки навколо навчально-виховного закладу.

Проект екологічної соціальної реклами в Україні або промо-акції допоможуть привернути увагу до екологічних проблем навколишнього середовища.

В рамках національної кампанії GO GREEN («Прямуй на зелене!»), ініційованої представництвом ООН в Україні, в свою чергу, в рамках Глобального Договору, проводяться соціальні рекламні кампанії «Ти небезпечно озброєний» та «Підпишись під захистом довкілля!».

Мета цих кампаній в тому, щоб привернути увагу людей до екологічних проблем та сприяти позитивним змінам у їх відношенні до навколишнього середовища та використання природних ресурсів.

Перша хвиля рекламних кампаній – «Ти небезпечно озброєний» – типова актуалізація проблем: сміття, вихлопних газів, води, електроенергії, що і має привернути увагу людей до самої проблеми.

Друга хвиля комунікацій – «Підписи» – показує, що насправді має робити людина, якщо вона хоче поводити себе соціально відповідально. Тобто, кожного разу, коли людина вимикає світло, прибирає сміття, економить воду, регулює вихлопи автомобілів – вона підписується під захистом навколишнього середовища.

Крім того, вдало проведена промо-акція породжує інтерес не тільки до конкретної екологічної проблеми, а й до глобальних екологічних проблем.

Всі види й форми екологічного виховання дають найбільший ефект тоді, коли їх застосовувати комплексно, не зводячи до буденного повторення вивченого на уроці підручничового матеріалу, їхня мета – розширити, поглибити, систематизувати набуті знання, сформувані в учнів уявлення про природу як джерело добра і краси, матеріального й морального благополуччя.

Загальною метою природоохоронних проектів є:

- формування особистості, яка здатна свідомо, активно впливати на навколишній світ;
- формування в учнів умінь і навичок ініціативи, самостійності; віри у свої сили;
- сприяння виробленню активної життєвої позиції учнів, прагненню до здійснення природоохоронних дій;
- здійснення еколого-просвітницької роботи;
- залучення учнів до практичної діяльності з розв'язання проблем навколишнього середовища місцевого значення.

Завдання проектів передбачає: організацію практичної діяльності учнів та студентів, спрямованої на розв'язання конкретної екологічної проблеми місцевого рівня (наприклад, необхідність озеленення території навчального закладу, висадження алеї, скверу тощо); організацію співпраці із зацікавленими організаціями чи особистостями в здійсненні природоохоронної діяльності.

Очікуваними результатами проектів є: благоустрій місцевості; створення парку, алеї; уміння знаходити правильні рішення у складній екологічній ситуації й оцінювати їх; навички володіння методикою проведення природоохоронних заходів.

Технологія проектної природоохоронної діяльності включає 5 етапів.

I етап – підготовчий: узгодження питань про проектну діяльність з адміністрацією навчального закладу, учителями, які можуть надати допомогу при вирішенні завдань проекту, тощо; формування групи учасників проекту; проведення першого інструктажу; стимулювання пошукової роботи; визначення цілей, часу здійснення проекту та потрібних ресурсів; планування роботи з урахуванням плану роботи навчального закладу; колективне обговорення запланованої діяльності.

II етап – збір необхідної інформації: обговорення й вибір методів дослідження та пошуку інформації; визначення загальної площі чи об'єму території для проведення природоохоронних заходів у мікрорайоні, біля

школи; пошук потенційних територій; дослідження потенційних місць для здійснення природоохоронних заходів; обґрунтування необхідності проведення природоохоронних заходів: озеленення місцевості, створення парку, алеї тощо; узгодження питань, пов'язаних із реалізацією проекту, з органами місцевої влади з метою отримання допомоги та дозволу; пошук інформації про роботу, яку необхідно здійснити.

III етап – визначення напрямів діяльності: узагальнення зібраного матеріалу, систематизація та аналіз отриманої інформації; визначення найефективніших шляхів розв'язання проблеми; планування діяльності для вирішення проблеми, прогнозування наслідків діяльності, розподіл завдань; визначення часу, необхідного для їх виконання; вивчення ефективних шляхів взаємодії з представниками засобів масової інформації, влади; визначення необхідного бюджету, ресурсів; випуск листівок, буклетів, плакатів із закликом до громадськості підтримати заплановану діяльність; узгодження питань, пов'язаних із реалізацією проекту, з органами місцевої влади, лісгоспом, комунальними службами з метою отримання допомоги.

IV етап – етап діяльності: реалізація завдань, запланованих на III етапі; збір підписів на підтримку проведення природоохоронного заходу: озеленення, створення парку чи скверу, насадження алеї, тощо; проведення консультації з фахівцями; пошук матеріалу; проведення кампанії розсилки листів, статей у засобах масової інформації; організація співпраці з лісництвом, комунальним господарством тощо; організація суботника для очищення території; висаджування дерев, тощо.

V етап – презентація й оцінювання результативності проекту: обробка й оформлення результатів виконання проекту (створення демонстраційного стенду, мультимедійної презентації); представлення матеріалів роботи групи на засіданні гуртка, конференції, семінарі вчителів, батьківських зборах; поширення інформації про проведену роботу у пресі; вивчення громадської думки про актуальність і доцільність здійсненого проекту; оцінювання результатів з огляду на початкові цілі; узагальнення отриманого досвіду,

визначення найбільш сильних і найбільш слабких сторін роботи; визначення можливостей подальшого розвитку проектної діяльності.

Отже, природоохоронна робота є вагомою, оскільки виконує важливу науково-пізнавальну й природоохоронну функції, має широкі можливості для поширення екологічних знань і пропаганди природоохоронних ідей серед учнів, їхніх батьків, всього населення. Всі види й форми природоохоронної роботи дають найбільший ефект тоді, коли їх застосовувати комплексно.

Література

1. Вербицький В. В. Розвиток позашкільної еколого-натуралістичної освіти в Україні (1925–2000 рр.): дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01 / Вербицький Володимир Валентинович. – Київ, 2004. – 48 с.
2. Горбулінська С. М. Соціальне замовлення педагогічній практиці / С.М. Горбулінська // Екологічна наука і освіта в педагогічних вузах України: мат. всеукр. наук. конф., (Умань, 11-12 травня 2000 р.) / Ю.М. Краснобокий (гол. ред.), Я.Я. Болюбаш, В.І. Даниленко, Г.О. Білявський та ін. / Мін-во освіти і науки України, Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. – К.: Наук. світ, 2000. – С. 51-54.
3. Захлебный А. Н. Охрана природы в школьном курсе биологии: пособие для учителя / Захлебный А. Н., Зверев И. Д., Суравегина И. Т. – М.: Просвещение, 1977. – 207 с.
4. Зверев И. Д. Экология в школьном обучении: новый аспект образования / Иван Дмитриевич Зверев. – М.: Знание, 1980. – 95, [1] с. – (Новое в жизни, науке, технике; Серия „Педагогика и психология”; № 2).
5. Кобиляцький І. І. Методи навчально-виховної роботи у вищій школі: монографія для аспірантів і молодих викладачів вузів / Іван Іванович Кобиляцький. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1970. – 198, [1] с.
6. Костицька І. М. Проблеми екологічної освіти в педагогічній теорії і практиці роботи шкіл України (1970-1990 рр): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Костицька Інна Миколаївна. – Київ, 1995. – 198 с.

7. Пустовіт Г. Організаційно-педагогічна структура гурткової роботи з екології в позашкільних закладах / Г. Пустовіт // Рідна школа. – 2002. – № 8-9. – С. 9-14.
8. Обозний В. В. Туристсько-краєзнавча практика у педагогічному вузі: навч. посіб.-практикум / Василь Васильович Обозний. – К.: ТОВ „Міжн. фін. агенція”, 1998. – 237 с.
9. Сластенина Е. С. Экологическое образование в подготовке учителя: вопросы теории й практики / Е.С. Сластенина. – М.: Педагогика, 1984. – 104 с. – (Образование. Педагогические науки. Дидактика)
10. Шаповал Л. М. Підготовка студентів вищих педагогічних навчальних закладів України до природоохоронної роботи в школі (50-80-ті рр. ХХ ст): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Шаповал Лариса Миколаївна. – Х., 2000. – 217 с.